

EGY ÚJ HADSEREG? A KÁROLYI-KORMÁNY KATONAPOLITIKÁJA OSZTRÁK–MAGYAR ÖSSZEHOSONLÍTÁSBAN

A NEW ARMY? THE MILITARY POLICY OF THE KÁROLYI GOVERNMENT IN AN AUSTRO-HUNGARIAN COMPARISON

Révész Tamás

Prémium posztdoktori ösztöndíjas, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
Revesz.Tamas@btk.mta.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

1918. október 31-én az őszirózsás forradalom győzelmét követően Magyarországon Károlyi Mihály kormánya került hatalomra. Az addigi ellenzéki pártok egy részéből álló koalíciónak hamar igen komoly kül- és belpolitikai kihívásokkal kellett szembenéznie. Az utókor ítélete alapján ezekre az új vezetésnek a legkevésbé a hadsereggel kapcsolatban sikerült megfelelő választakat találnia. A szerző tanulmánya a Károlyi-kormány katonapolitikáját mutatja be nemzetközi kontextusban, összehasonlítva azt a Monarchia másik vesztes utódállamának, Ausztriának az intézkedéseivel. Az első fejezetben elemzi azokat a politikai és ideológiai előzményeket, amelyek a dualizmus korában meghatározták a hadseregről való gondolkodást. A második részben tárgyalja a Károlyi-kormány katonapolitikáját, kitérve azokra az erőfeszítésekre, amelyeket annak érdekében tettek, hogy le-, illetve felszereljék a visszatérő katonákat. Az utolsó fejezet az ausztriai fejleményeket mutatja be, részletesen elemezve az első és második Renner-kormány katonapolitikáját. A tanulmány amellett érvel, hogy a közkeletű elképzelésekkel szemben a Károlyi-kormány katonapolitikája legalábbis régiós összehasonlításban viszonylag konzervatív volt, és nagyban támaszkodott az 1918 előtt kidolgozott tervekre.

ABSTRACT

On 31st October 1918 after the success of the so-called Aster revolution, Prime Minister Mihály Károlyi took power in Budapest. The new government, formed by three former opposition parties, had to face challenges both domestically and in its foreign policy. Among the many critics, there is a consensus that the military policy of the regime failed the most spectacularly. This study examines this issue in the international context, comparing the Hungarian developments with the other vanquished state of the dual monarchy, Austria. The first chapter discusses the different concepts about the military developed before 1918. The second part examines the military policy of the Károlyi government, focusing both on the issue of demobilization and remobilization. The last chapter analyses the Austrian developments, investigating both the first and the second Renner government. The study concludes that the military policy of the Károlyi government was relatively conservative – especially in comparison with Austria. It largely adapted the plans designed during WWI by the Habsburg authorities.

Kulcsszavak: hadsereg, leszerelés, Német-Ausztria, őszirózsás forradalom, mozgósítás

Keywords: military, demobilization, German-Austria, Aster revolution, mobilization

A magyar történelemben talán kevés annyira ellentmondásos időszakot találunk, mint az első világháborút követő néhány hónap és Károlyi Mihály rövid életű első magyar (nép)köztársasága. A Károlyi-kormányt támogatói általában a szociális intézkedések és az ország demokratizálására tett kísérletei miatt dicsérik, míg bírálói jobbjára az elhibázott kül- és katonapolitikát vetik a miniszterelnök szemére. Utóbbiak szerint a trianoni békeszerződésben meghatározott határoknál jóval kedvezőbbeket lehetett volna elérni, ha a kormány nem szereli le a visszatérő katonákat, illetve meghirdeti a „nemzeti honvédelem” programját. Jelen tanulmány igyekszik új szempontból bemutatni a Károlyi-kormány katonapolitikáját, úgy, hogy összehasonlítsa a magyarországi fejleményeket a Monarchia másik vesztes utódállamával, Ausztriával.

KATONAPOLITIKA A HABSBERG MONARCHIÁBAN

Ahhoz, hogy megértsük az első világháborút követő kormányok katonapolitikáját, először az előzményeket kell megismernünk. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege modern formájában az 1866-os porosz–osztrák háború és az 1867-es kiegyezést követően jött létre. A königräzti vereség után Bécs számára is egyértelművé vált, hogy a monarchia nagyhatalmi státuszának megőrzése érdekében immár elodázhatatlan a hadsereg porosz mintájú átszervezése. Mindezt azonban össze kellett egyeztetni a kiegyezést követően kialakult hatalmi csoportok eltérő érdekeivel. Az egyik oldalon Ferenc József és a körülötte álló katonai szakértők álltak. Az uralkodó a hadsereget a birodalom egyik legfontosabb intézményének tekintette, és ebben az ügyben nem kívánt egyik nemzeti elittel sem kompromisszumot kötni (Hajdu, 2003, 33.). Az erős közös hadsereg tervével a kor kiegyezéspárti magyar politikai elitje is egyetértett. Andrassy Gyula és Deák Ferenc ugyanis meg volt arról győződve, hogy ez Magyarország elemi érdeke. Egy nemzetek feletti, összbirodalmi haderő azonban természetesen nem felelt meg a függetlenségpárti politikai elit számára. Ők az 1848-as alapokon állva egy önálló magyar hadsereg létrehozását szerették volna elérni (Balla, 2015, 258.; Pollmann, 2008, 12–16.).

Az 1868-ban meghozott haderőtörvény tulajdonképpen ezeket az egymással szemben álló elképzeléseket próbálta meg összeegyeztetni. A Monarchia haderejének gerince a császári és királyi közös hadsereg lett, amely a Bécsben mű-

ködő közös Hadügyminisztérium felügyelete alatt állt. Ezek voltak a legjobban felszerelt és kiképzett egységek. Kiegészítendő ezt a haderőt, a magyar birodalomfélén létrejött a Magyar Királyi Honvédség, illetve Lajtán túli párja, a Landwehr. Előbbit békeidőben a budapesti kormány alá rendelték, szolgálati nyelve pedig a magyar, illetve a Szlavóniából és a Horvát Királyság területéről toborzott alakulatok esetében a horvát volt. A honvédséget csak lovas és gyalog alakulatok alkották, külön tüzérségük 1912-ig egyáltalán nem volt. Háború esetén a közös és a honvéd/Landwehr-ezredek mellett a 19 és 42 év közötti férfiakból Landsturm, illetve népfelkelő alakulatokat hoztak létre (Katus, 2000, 327.; Balla, 2015, 239.). A hadsereg ügyébe a két birodalomfél parlamentje elsősorban a költségvetés megszavazásán keresztül tudott beleszólni, a legfontosabb szakpolitikai kérdésekben azonban a döntő szót az uralkodó mondta ki. Nem meglepő így, hogy a közös hadügyminiszterek és az 1880-as évektől kezdve még a honvédelmi miniszterek sem civil politikusok voltak. Helyettük általában Ferenc József bizalmát élvező magas rangú katonatisztek töltötték be ezeket a posztokat (Balla, 2015, 210–212.).

1868-ban ugyan az intézményes struktúrában sikerült megállapodni, de a törvény által megadott kereteket a felek igen különböző módon értelmezték. A magyar elit, ellentétben az uralkodóval, a honvédségben nem másodlagos haderőt látott, hanem egy jövőző önálló magyar fegyveres erő magját. A függetlenségpárti ellenzék pontosan ezért a hadsereghez köthető javaslatok megszavazását mindig valamilyen „engedményhez”, a honvédség fejlesztéséhez és „nemzeti” jellegének erősítéséhez kötötte. A századforduló politikai vitái és a Balkán-háború után végül 1912-ben hajtották végre a dualizmus időszakának legjelentősebb katonai reformját. A hadseregfejlesztési tervek támogatásáért cserébe a magyar kormánynak sikerült elérnie az önálló honvéd tüzérség felállítását, és a honvédségben bevezették a magyar jelképek használatát (Balla, 2015, 241.; Katus, 2000, 327., 331.). Mindez azonban nem jelentette az önálló magyar hadsereg megteremtésére irányuló törekvések végét. Ferenc József halála után ráadásul a magyarokat megnyerni próbáló IV. Károly felkarolta az elképzelést, és megbízta a honvédelmi minisztert, Szurmay Sándort egy új terv kidolgozásával. Szurmay 1917 végére készült el munkaanyagával, amelyben két egyenrangú, teljesen önálló haderő felállítását javasolta egy közös hadsereg-parancsnokság irányítása alatt. A terv 1917 végén az uralkodó elé került, azonban ezt végül a magas rangú katonatisztek ellenállása miatt nem fogadták el (Pollmann, 2008, 24–26., 29–31.).

Miközben a dualizmus országgyűlésében heves viták zajlottak a hadsereg nemzeti jellegének megteremtéséről, az ekkor még parlamenten kívüli magyar baloldalon is kialakult egy párhuzamos diskurzus a katonaság kérdéséről. A századforduló magyar progresszív értelmiségének a „militarizmusról” való gondolkodására a legnagyobb hatással a korszak német és francia szocialista

politikusai voltak. August Bebel, Gustave Hervé vagy éppen Jean Jaurès mind elutasították a sorozott hadsereg intézményét, mert úgy vélték, hogy ez igazából az elnyomó burzsoá állam eszköze. Ennek felszámolása pedig elengedhetetlen ahhoz, hogy megszűnjön a proletárok elnyomása, és soha többé ne legyenek hódító „imperialista” háborúk (Berghahn, 1986, 12.; Frevert, 2004, 205–206.).

A szocialisták elképzelései azzal kapcsolatban azonban már megoszlottak, hogy a jövő hadseregének milyennek kell lennie. A radikálisok a fegyveres erők teljes felszámolását szerették volna, hiszen úgy gondolták, hogy a jövő békés és civilizált világában a konfliktusokat nemzetközi kongresszusok segítségével fogják rendezni. A legtöbb szociáldemokrata gondolkodó azonban közel sem volt ennyire optimista. Ők nem megszüntetni, hanem csak „demokratikus módon” átalakítani kívánták a hadsereget. Elképzeléseik szerint egy, a svájci milíciához hasonló erőt kellett volna létrehozni. Ebben az ideális néphadseregben minden állampolgár munkája mellett, szabadidejében teljesített volna szolgálatot (Victor, 1973, 154–155.). A Monarchiában működő szociáldemokrata pártok igen hamar át is vették ezeket az elképzeléseket. Az osztrák birodalomfőlen az SDAP (Sozialdemokratische Arbeiterpartei) programjába már 1901-ben bekerült a milícia típusú haderő, az úgynevezett Volkswehr megalakítása (Haas, 1967, 12.). A magyar szocialisták számára a hadsereg kérdése némi késéssel csak a Balkán-háborúk kitörését követően vált központi fontosságúvá. Ettől kezdve a Galilei-kör folyóiratában már rendszeresen írtak erről a kérdéstről (Csunderlik, 2017, 237–241.).

A hadsereg jövőjével kapcsolatos diskurzust az első világháború kitörése csak rövid időre szakította meg. Az elhúzódó harcok hatására azonban a monarchia mindkét felében a baloldali gondolkodók egyre erőteljesebben követelték a hadsereg mielőbbi demokratikus reformját. Mindeközben a katonai adminisztráció sem tétlenkedett. Az osztrák–magyar katonai vezetés már 1917 márciusára elkészítette a háború utáni leszereléssel kapcsolatos első teljes tervezetét. Az elképzelés lényege szerint megmaradt volna a sorozott hadsereg. Így elsőként a legidősebb, a háborúban leginkább kifáradt embereket szerelték volna le, míg az átmeneti időszakra az öt legfiatalabb évfolyamot ideiglenesen a haderőben tartották volna. Az új idők szelét jelezte, hogy 1918-ban ezekről a tervekről már a szociáldemokrata szakszervezetekkel is egyeztettek (Etschmann, 1979, 5–15., 26.).

A KÁROLYI-KORMÁNY KATONAPOLITIKÁJA

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásakor a két vesztes utódállamban sok tekintetben igen különböző jellegű koalíciós kormányok jöttek létre, amelyeknek azonban igen hasonló külpolitikai kihívásokkal kellett szembenézniük (Murber, 2018, 1295–1297.). Magyarországon a Magyar Nemzeti Tanács és így az új nép-

köztársaság – legalábbis papíron – legfontosabb ereje a Károlyi-párt volt, amely a korábbi nemzeti-liberális függetlenségi párt utódjaként jött létre. Katonapolitikája így igazából kimerült az önálló magyar haderő megteremtésének követelésében. Ez pedig az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával tulajdonképpen „magától” megvalósult, 1918 őszére érdemi elképzelés nélkül hagyva a pártot. A polgári radikálisoknak és szociáldemokratáknak ezzel szemben valamivel konkrétabb elképzeléseik voltak a hadsereg átalakításával kapcsolatban. Mivel azonban ezeket a terveket általában nyugati gondolkodóktól vették át, így igazi, kimondottan katonai ügyekhez értő szakpolitikuskuk nekik sem volt.

Nem csoda, hogy az új kormányban a hadügyminiszteri posztra találtak a legnehezebben alkalmas jelöltet. Linder Béla végül tulajdonképpen a véletlennek köszönhetően került a miniszteri székbe. A tüzértörzskari ezredes a háború második felében sebesülése után Budapesten élt, és itt vált meggyőződéses pacifistává. A Nemzeti Tanács vezetőinek édesapja, a mérsékelt ellenzéki országgyűlési képviselő, Linder György „ajánlotta be”. Ők pedig jobb jelölt híján kapva-kaptak a lehetőségen (Hajdu, 2019, 59–63.). A miniszter két államtitkárává a Károlyi-párti gyártulajdonost, Friedrich Istvánt és a mérsékelt szociáldemokrata szakszervezeti vezetőt Böhm Vilmost választották (Hajdu, 1968, 82–83.).

A Károlyi-kormány katonapolitikáját a mai napig általában Linder Béla „nem akarok többé katonát látni” mondatával kötik össze. A hadügyminiszter 1918. november 2-án a budapesti helyőrség tisztikarának eskütétele alkalmából mondta el híres beszédét. Ebben elég zavaros módon egyszerre hangsúlyozta, hogy „az új világrendben, ebben az új Magyarországon is szükség van fegyverre” és, hogy „Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni! Fegyvert többé szolgálaton kívül nem viselünk, sem tisztek, sem legénység.” (Tisztek főlesküdték a magyar szabadságra. *Népszava*, 1918. november 3. 7–8.) Linder szavainak értelmezése kétségekívül nem könnyű, más forrásokból azonban többé-kevésbé rekonstruálni lehet a gondolkodását. Úgy vélte, hogy először meg kell szüntetni a Monarchia sorozott hadseregét, fent idézett szavai is erre vonatkoztak. A régi katonaságot ezután ideiglenesen egy milícia haderővel kell helyettesíteni, amely képes a belső rend fenntartására. Ezt pedig a remélt igazságos békekonferencia döntése után a világ minden országában egy teljes körű leszerelésnek kell követnie (Linder, 1919, 50–86., 99.).

Linder gondolatai ugyan a mai napig meghatározzák a Károlyi-kormányról kialakult képünket, azonban a valóságban alig voltak hatással a kormány katonapolitikájára. A miniszter alig tíz nap után november 9-én lemondott posztjáról, és ebben a rövid időszakban sem volt igazán ura saját minisztériumának. Mivel nem voltak komoly politikai támogatói, államtitkárai tőle függetlenül működtek. A november 8-án megjelent első leszerelési utasítást például Friedrich István teljesen a miniszter tudta nélkül bocsátotta ki. Friedrich nem volt katonai szakértő, ezért nem tett mást, mint elővette az 1917-ben kidolgozott leszerelési tervezetet

az öt legfiatalabb évfolyam szolgálatban tartásáról. (Hadtörténeti Levéltár, Polgári Demokratikus Forradalom katonai iratai B/2. d. 3435. 386.)

Ennek szellemében a Magyar Királyság határain fogadóállomásokat állítottak fel, ahol a visszatérő katonákat le kellett volna szerelni. Az azonban nagyon hamar kiderült, hogy ez egyáltalán nem olyan egyszerű. A határon szolgáló kevés, fáradt és rosszul kiképzett katona egyszerűen képtelen volt megbirkózni a rájuk bízott feladattal, és ellenőrizni az egyszerre többezres csoportokban érkező embertömeget. A probléma kezelésére ezért új szabályozást vezettek be. A fegyelmezetten érkező csapatokat átengedték a határon, és egyenesen békebeli állomáshelyeikre irányították, ahol a saját laktanyáikban szerelték le őket. Az egyénileg utazóknak ezzel szemben mindig a legközelebbi parancsnokságnál kellett jelentkezniük, ahol le kellett adniuk a fegyvereiket. A már ekkor a hátszországban tartózkodók leszerelésével pedig a helyhatóságokat bízták meg (Révész, 2019, 117–127.).

A leszerelési rendelet után lemondott Linder helyére Bartha Albertet nevezték ki. Bartha november 12-én adta ki a hadseregszervezési rendeletét, amely lényegében a Friedrich által kiadott utasítás szellemében szabályozta a leszerelés és felszerelés kérdését, és továbbra is az öt legfiatalabb évfolyamból akarta megszervezni a haderőt. Ekkor döntöttek két további karhatalmi szerv, a nemzetőrség és a polgárőrség felállításáról is. Míg előbbi lényegében a milícia elvére épülő területiális erőnek szánták, addig utóbbi egy díjazás nélküli önkéntes rendvédelmi szerv lett.

A hadsereg jövőjét meghatározó másik fontos jogi dokumentum az 1918. november 13-án aláírt belgrádi katonai konvenció volt, amely engedélyezte az antant csapatainak az ország megszállását a Maros folyóig, illetve délen a Baja–Pécs–Dráva vonaláig. A megállapodás továbbá előírta, hogy Magyarország a békeszerződés megkötéséig hat gyalog- és két lovashadosztályt tarthat csak fegyverben (Ormos, 1990, 75.). A Károlyi-kormány azonban még ezeket a kereteket sem volt képes feltölteni. November végéig kevesebb mint 40 000 embert sikerült fegyverben tartani. Eközben ráadásul kiéleződtek a konfliktusok a Hadügyminisztériumon belül (Liptai, 1979, 33.). Bartha Albert a sorozás kudarca és Pogány József, a katonatanácsok kormánybiztosának növekvő hatalma miatt december elejére elhatározta, hogy a sorozott hadsereg helyett tisztekből és altisztekből úgynevezett forradalmi riadózászlóaljokat fog szervezni. Bartha ezt a haderőt nemcsak a belső rend megteremtésére akarta felhasználni, hanem a szomszéd államok csapatainak betörése ellen is fel kívánt lépni. Az önkénteseknek így nem is ajánlottak magas zsoldot, mert szerintük ezeket az embereket csak a „haza szolgálatának” kellett motiválnia (Hajdu, 2000, 357.).

Bartha terve azonban nem kapott jelentős politikai támogatást. A miniszter december elején a kormány mérsékelt tagjaival együtt lemondott, helyét ideiglenesen Károlyi Mihály vette át. A valóságban a hatalom ekkor már a korábbi

hadügyi államtitkár, Böhm Vilmos kezébe került. Böhm ekkor kezdte meg a szociáldemokrata néphadsereg tervének megvalósítását. Elsőként szabadságot a két legfiatalabb évfolyamot, a vezérkari, a hadmérnöki, valamint a tüzértörzskari tiszteket is. Ezzel egy időben megkezdtek a katonatanácsok rendszerének kiépítését. Ezek a testületek fegyelmi ügyekben önállóan ítéltettek, de – legalábbis elméletileg – vezetési kérdésekbe nem szólhattak bele (Liptai, 1979, 44–45.).

A hadsereg szociáldemokrata átalakítása 1918 decemberének végén rövid időre megállt, amikor Károlyi sógorát, gróf Festetics Sándort nevezte ki hadügyminiszterré. Festetics le akart számolni a szociáldemokratákkal, azonban terveit Pogány József ismét meg tudta akadályozni. Ezek után már egyértelmű volt, hogy a január 11-én megalakuló Berinkey-kormányban immár Böhm Vilmos foglalhatja el a miniszteri széket. Ekkor vette maga mellé államtitkárnak a korábbi vezérkari tisztet, a hadseregszervezés elismert szakértőjét, Stromfeld Aurélt (Hatos, 2018, 324–326.).

Időközben a külpolitikai helyzet is jelentősen megváltozott. 1918. december 3-án Ferdinand Vix alezredes, a budapesti antantmisszió vezetője átadta a párizsi békekonferencia jegyzékét, amelyben a nagyhatalmak immár a Felvidék kiürítését is követelték. A román csapatok már két héttel korábban átlépték a belgrádi katonai konvencióban előírt demarkációs vonalat, és előrenyomultak a Máramarossziget–Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Arad vonalra (Romsics, 2005, 590.). Az események hatására a magyar kormány külpolitikai gondolkodása is gyökeresen megváltozott, és egyre inkább a fegyveres ellenállás megkezdése mellett foglaltak állást. Károlyi Mihály március 2-án Szatmárnémetiben a Székely Hadosztály katonái előtt kijelentette, hogy a kormány és a hadügyminisztérium folyamatosan azon dolgozik, hogy visszaszerezzék „az önrendelkezési jog megsűfolásával elrabolt területeket” (Károlyi, 1968, 292–293.).

Böhm Vilmos már ennek szellemében kezdte el szervezni az új haderőt. Az 1919. február 22-én kibocsátott mozgósítási rendelete egyszerre szólította fel a belépőket a forradalom és az ország védelmére. Külön hangsúlyozták, hogy a katonákat „az ország bármely részében a népköztársaság védelmére, akár az idegen imperializmusok hódításai ellen” is bevethetik. Böhm és Stromfeld önkéntesekkel akarták feltölteni a haderőt, akiket a szervezett munkások közül toboroznak. Pontosan ezért csak olyan 24. életévüket betöltött, katonai szolgálatra alkalmas férfiakat vártak, akik megbízhatóságát igazolta valamilyen hatóság vagy szakszervezet (Liptai, 1979, 58–59.). A szociáldemokrata vezetés minden erőfeszítése ellenére a tervezett hetvenezer fő helyett mindössze ötezen csatlakoztak az új hadsereghez. A pártvezetésen belüli konfliktusok és a hadsereg szervezetének ellenállása nyomán a rendelet alig jutott el a célközönségéhez. A kudarcot látva Stromfeld Aurél február 25-én beadta a lemondását, amelyet azonban felettesei nem fogadtak el (Révész, 2019, 110–111.).

AUSZTRIA. A NÉPHADSEREG KÍSÉRLETE

Az 1918. október 30-án megválasztott új osztrák kormányt a szociáldemokrata, a keresztényszocialista, és a nagynémet pártok alkották (Rauscher, 2017, 49–50.). Kancellárrá a baloldal vezetőjét, Karl Rennert nevezték ki, míg a Hadügyminisztérium élére a nagynémet Josef Mayer került. A katonai kérdésekben azonban nem neki, hanem helyettesének, a szociáldemokrata Julius Deutschnak volt igazából döntő szava. Deutsch, a magyar királyság nyugati részén, Lakompakon született, és a háború előtt újságíróként tevékenykedett. 1914 után hadnagyi rangban a szakszervezetek megbízottja lett a Hadügyminisztériumban. Posztja lehetővé tette, hogy jelentős befolyást építsen ki a bécsi helyőrségben állomásozó katonák között. Deutsch kezdetben csak államtitkárként irányította az ügyeket, de 1919 márciusától már formailag is ő került a minisztérium élére (Deutsch, 2016, 31.; Glaubauf, 1993, 15., 18.).

Az osztrák jobboldali pártoknak nem volt sokkal jobban kidolgozott katonapolitikai programjuk, mint Magyarországon a Károlyi-pártnak. A nagynémet képviselők számára a hadsereg kérdése nem számított igazán sürgetőnek, mert úgy vélték, hogy az Anschlusst követően lesz aktuális, amikor majd német mintára fognak egy egységes haderőt létrehozni. A keresztényszocialistáknak sem voltak igazán pontos elképzeléseik, ők valamiféle csendőrséghez hasonló rendfenntartó erő létrehozásában gondolkodtak, amely képes megbirkózni az esetleges országon belüli zavargásokkal (Etschmann, 1979, 70–71.).

Velük szemben az osztrák szociáldemokratáknak igen határozott terveik voltak a hadsereg jövőjével kapcsolatban. A párt radikális szárnyához tartozók úgy gondolták, hogy a hadsereget teljes egészében le kell szerelni, és nincs szükség új fegyveres erőre. A mérsékeltekhez húzó Julius Deutsch azonban úgy vélekedett, hogy fegyveres alakulatokat továbbra is fenn kell tartani, mert csak így lehet megvédeni a forradalom vívmányait. Értelemszerűen ebben a hivatásos katonatisztek is támogatták őt (Jedlicka, 1955, 11.; Etschmann, 1979, 68.).

Deutsch komoly viták után végül meg tudta szerezni a nagynémet politikusok hozzájárulását, és november 7-én kiadta az első leszerelési rendeletét. A szabályozás szerint a visszatérő katonáknak le kellett adniuk a fegyvereiket valamilyen közeli katonai intézetben, helyőrségben, csendőrségnél vagy éppen az újonnan alakított Volkswehr egységeknél. Cserébe úgynevezett *Urlaubscheint* kaptak, amely egyúttal vonatjegyként is szolgált a hazaútjukhoz. Nyolc nappal később még egy külön rendeletet bocsátottak ki a leszerelő állomások felállításáról, ahol a katonák felszerelését és fegyvereit gyűjtötték. Párhuzamosan a visszatérő katonák leszerelésével, november 1-jén a szociáldemokraták javaslatára megindult az új, „demokratikus” haderő, az úgynevezett Volkswehr létrehozása. A névválasztás egyértelműen az 1848-as bécsi forradalmi milíciákkal való folytonosságot kívánta hangsúlyozni (Etschmann 1979, 68–76.).

A szociáldemokraták szándékai szerint a köztársasági hadseregnek több szempontból is szakítani kellett a korábbi osztrák politikai rendszerrel. A régi ezredeket – legalábbis elméletileg – feloszlatták, helyettük területi alapon, minden járásban új Volkswehr-zászlóaljakat kívántak felállítani. Ezekben az egységekben elméletileg csak katonailag kiképzett önkéntesek szolgálhattak volna. Julius Deutsch eredeti elképzelései szerint ezeket az embereket zömében a megbízhatónak tartott ipari munkásság köréből kellett volna toborozni. Mindemellett a tisztek feletti felügyelet gyakorlására katonatanácsokat szerveztek. Deutsch és a szociáldemokraták abban bíztak, hogy a katonabizalmiakon keresztül így kiterjeszthetik a befolyásukat a teljes haderőre (Glaubauf, 1993, 26., 29–32.; Haas, 1967, 8., 18.).

A gyakorlatban azonban a Volkswehr közel sem volt olyan forradalmi haderő, amelyet alapítói elképzelték. Sok helyen az „új” zászlóaljak egyszerűen a korábbi rendfenntartó egységek átnevezésével jöttek létre. Bécsben például a helyi csendőralakulatokból és lövészegyletekből alakult polgárőrségekből lettek Volkswehr-zászlóaljak (Glaubauf, 1993, 56.). A hadsereg felállítása ráadásul Német-Ausztria különböző részein más és más eredményességgel zajlott. Bécsben és Alsó-Ausztriában a szociáldemokraták hagyományos fellegvéraiban viszonylag sokan álltak be, míg más tartományokban alig voltak önkéntesek. December 17-éig összesen körülbelül 60 000 katona alkotta a hadsereget. Mindennek ellenére a Volkswehr alapvetően népszerűtlen intézmény maradt. A tartományi politikai elitek a baloldali kormány eszközt látta ezekben az egységekben, és sokkal inkább a saját milíciáik felállítását támogatták volna. A polgárság körében visszatetszést keltett, hogy ezek az alakulatok sok helyen igen fegyelmetlenül viselkedtek (Rebitsch, 2009, 23.; Haas, 1967, 24., 28–29.). A nehézségek leküzdése érdekében a Renner-kormány február 6-án új törvényt fogadott el, amely engedélyezte a tartományi kormányoknak, hogy vészhelyzet esetén – ami alatt idegen inváziót, belső zavargást vagy természeti katasztrófát értettek – elrendelhetik a sorozást. Maximum 24 000 főt lehetett behívni, négy hónapos szolgálatra. A törvény egészen a saint-germaini békeszerződésig érvényben maradt, majd a Volkswehr lassan átalakult a két világháború közötti osztrák hadsereggé, a Bundeswehrré (Steinböck, 1963, 7.; Glaubauf, 1993, 144–145.).

ÖSSZEFOGLALÓ

1918. október végén a Bécsben és Budapesten hatalomra kerülő kormányoknak nagyon hasonló problémákkal kellett szembenéznük, amikor megpróbálták felszerelni, illetve újra felszerelni a haderőt. Mindkét országban a koalíció legtöbb tagjának nem volt igazán részletes elképzelése a hadsereg jövőjével kapcsolatban. A „polgári” pártok szinte egyáltalán nem voltak felkészülve arra, hogy a hadsereg belső átalakítását megoldják. Ez részben ideológiájukból – magyar és nagynémet

nacionalizmusokból – részben a Monarchia sajátos viszonyaiból eredt. A hadsereg ügye ugyanis szorosán kötődött az uralkodóhoz, így egyik politikai pártban sem „képződhetek ki” kimondottan erre a területre specializálódott szakpolitikusok. A szociáldemokratáknak ezzel szemben volt egy igen karakteres elképzelésük a hadsereg átalakításával kapcsolatban, azonban ez jobbra az ő esetükben is egyszerűen a nyugati szocialisták nézeteinek átvételét jelentette. Ennek megfelelően a konzervatívabb erők így általában a már 1918 előtt kidolgozott tervekre hagyatkoztak a leszerelés és újra felszerelés megszervezésekor, míg a szociáldemokraták katonai szakértők híján általában szintén a régi katonatisztekre támaszkodva próbálták meg a saját néphadseregüket létrehozni. A két ország közötti különbség elsősorban a baloldali pártok helyzetére vezethető vissza. Ausztriában a milícia haderő létrehozása már az első pillanattól megindult, míg Magyarországon részben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) gyengesége, részben a megfelelő szakpolitikus hiánya miatt erre csak 1919 elején került sor. Ebből a szempontból a Károlyi-kormány katonapolitikája jóval konzervatívabb volt, mint bécsi társaié. A néphadsereg felállításának kísérletei azonban mindkét országban alapvetően kudarcot vallottak – a legtöbb helyen a régi ezredek működtek tovább, vagy a korábbi Habsburg-egységek átnevezésével jöttek létre. A hadsereg belső „demokratikus átszervezése” szintén komoly ellenállást váltott ki a politikai és a polgári vezetés egy részében. Nem meglepő, hogy Ausztriában már 1919 februárjában – ha csak feltételelesen is, de – ismét bevezették a sorozást. Erre Magyarországon a Károlyi-kormánynak már nem volt lehetősége. A sorkatonai szolgálatot a Tanácsköztársaság is csak 1919 júniusában tette kötelezővé, ezzel végleg leszámolva az önkéntes milícia haderő kísérletével.

IRODALOM

- Balla T. (2015): A dualizmus korának hadtörténete (1867–1914). In: Hermann R. (szerk.): *Magyarország hadtörténete*. Budapest: Zrínyi Kiadó
- Berghahn, V. R. (1986): *Militarismus. Die Geschichte einer internationalen Debatte*. Hamburg: Berg
- Csunderlik P. (2017): *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták: a Galilei Kör (1908–1919) története*. Budapest: Politikátörténeti Intézet–Napvilág Kiadó
- Deutsch, J. (2016): *Kriegserlebnisse eines Friedliebenden. Aufzeichnungen aus dem Ersten Weltkrieg*. Wien: New Academic Press
- Etschmann, W. (1979): *Theorie, Praxis und Probleme der Demobilisierung in Österreich 1915–1921*. Ph.D. dissertation, Universität Wien
- Frevert, U. (2004): *A Nation in Barracks: Modern Germany, Military Conscription and Civil Society*. Oxford: Berg
- Glaubauf, K. (1993): *Die Volkswehr 1918–1920 und die Gründung der Republik*. Wien: Stöhr
- Haas, K. (1967): *Studien zur Wehrpolitik der österreichischen Sozialdemokratie: 1918–1926*. Ph.D. dissertation, Universität Wien

- Hajdu T. (1968): *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom*. Budapest: Kossuth Kiadó
- Hajdu T. (2000): A forradalmak hadserege. In: Rác Á. (szerk.): *Nagy képes millenniumi hadtörténet: 1000 év a hadak útján*. Budapest: Rubicon
- Hajdu T. (2003): A hadkötelezettség és a haza védelmének eszménye a soknemzetiségű Monarchiában. *Hadtörténeti Közlemények*, 116, 1, 32. <https://epa.oszk.hu/00000/00018/00023/08.htm>
- Hajdu T. (2019): Linder ezredes sajátos pályafutása. In: Domokos G. – Krámlí M. – Mészáros K. (szerk.): *Tanulmányok Pollmann Ferenc tiszteletére*. Budapest: Magánkiadás
- Hatos P. (2018): *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest: Jaffa Kiadó
- Jedlicka, L. (1955): *Ein Heer im Schatten der Parteien. Die militärpolitische Lage Österreichs 1918–1938*. Graz–Köln: Böhlau
- Károlyi M. (1968): *Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek 1908–1919*. Budapest: Magvető Könyvkiadó
- Katus L. (2000): A közös hadsereg a dualista rendszerben. In: Rác Á. (szerk.): *Nagy képes millenniumi hadtörténet: 1000 év a hadak útján*. Budapest: Rubicon
- Linder B. (1919): *Kell-e katoná? A militarizmus csődje*. Budapest: Biró M. Lantos biz.
- Liptai E. (1979): *Vöröskatonák előre!* Budapest: Zrínyi Kiadó
- Murber I. (2018): Az osztrák és magyar válságkezelés 1918–1920. Hasonlóságok és különbségek a közös birodalom összeomlását követően. *Századok*, 152, 6, 1293–1320. http://real-j.mtak.hu/12239/6/szazadok_2018_06_PDFA.pdf
- Ormos M. (1990): *From Padua to the Trianon, 1918–1920*. Boulder, CO: Atlantic Research and Publications
- Óry K. (1971): A katonapolitika és hadseregszervezés főbb kérdései az októberi polgári demokratikus forradalom időszakában. 2. *Hadtörténeti Közlemények*, 18, 1, 7–35. http://epa.oszk.hu/00000/00018/00247/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1971_01_007-035.pdf
- Pollmann, F. (2008): *Trianon felé: a magyar hadsereg ügye a kiegyezéstől Trianonig*. Nagykovácsi: Püedlo Kiadó
- Rauscher, W. (2017): *Die verzweifelte Republik: Österreich 1918–1922*. Wien: K&S
- Rebitsch, W. (2009): *Tirol – Land in Waffen: Soldaten und bewaffnete Verbände 1918 bis 1938*. Innsbruck: Wagner
- Révész T. (2019): *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont
- Romsics I. (2005): *Magyarország története a XX. században*. 2., jav. és bőv. kiad. Budapest: Osiris Kiadó
- Steinböck, E. (1963): *Die Volkswehr in Kärnten: Unter Berücksichtigung des Einsatzes der Freiwilligenverbände*. Wien–Graz: Stiasny
- Victor, K. (1973): Conscription and Society in Europe before the War of 1914–1918. In: Richard, M. – Foot, D. (eds.): *War and Society. Historical Essays in Honour and Memory of J. R. Western, 1928–1971*. London: Elek